

ГЛАВАЦЬКА Ю.Л.
(Херсонський держ. ун-т)

ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ТЕКСТУ АНГЛОМОВНОЇ БАЙКИ

The article deals with the text of the English-American fable. Its genre and stylistic peculiarities are in the focus of investigation. Some tendencies and changes revealing in the composition of the fable are presented in the article.

Key words: *fable, genre and stylistic peculiarities, artistic detail, composition.*

На думку М.Л. Гаспарова, байка виникла як відповідь на запитання: як побудовано світ, як повинна поводитися людина в навколишньому середовищі? [Гаспаров 1971, с. 7]. Людина знайомиться зі світом через відомі канали чуттєвого сприйняття світу, вона має певну інформацію про світ, розрізняє і ототожнює об'єкти свого пізнання. Опанування будь-якою новою інформацією про світ (у нашому випадку – це “як поводитися в ньому?”) приводить до концептуальної системи певних уявлень про світ, яка конструюється людиною [Павиленис 1983, с. 101]. З огляду на вищезазначене можна, на наш погляд, вважати байку певною моделлю дійсності, що її впорядковує, надає структурної організованості, необхідної для орієнтації людини в навколишньому середовищі.

Текст байки – багатоаспектний феномен, у якому виділяються різні ракурси дослідження як лінгвістичного, так і літературознавчого плану. Фундаментальним науковим дослідженням у сучасній германістиці є вивчення еволюції та жанрово-стилістичних особливостей німецької віршованої байки XIII–XX століть, виконане професором Л.С. Піхтовніковою [Піхтовнікова 2000]. Англomовна байка взагалі та напрями її еволюції, тенденції й зміни в її композиційно-смісловій структурі, лінгвостилістичні засоби об'єктивації комічної тональності, лінгвокогнітивні механізми формування комічного смислу в текстах англomовних байок зокрема були висвітлені в нашому науковому дослідженні [Главацька 2008].

Метою даної статті є опис жанрово-стилістичних ознак тексту англomовної байки.

У руслі онтологічного [Гачев 1972; Гачев 1989] та структурно-семантичного напрямів [Падучева 1977; Поляков 1986] жанрово-стилістичні ознаки байки досліджуються в термінах міметичного зображення дійсності (за Арістотелем), композиційно-структурного аранжування та стилістичних властивостей її тексту.

Жанр байки є вигаданим “відносно сутності”, тобто того, чого не було й не могло б бути, та “відносно дійсності”, тобто того, чого не було, проте могло б статися [Гаспаров 1971, с. 32]. Сутність “вигадки відносно дійсності” полягає в тому, що байкар обирає для зображення “речі і предмети” та “дії”, які справді існують чи існували в дійсності, реальні в своїй основі, і, переносючи їх у свій твір, не приписує їм нічого незвичайного, надприродного, неможливого,

зберігає їх реальний вигляд [Байки в укр. літ., с. 11]. “Вигадка відносно сутності” є чистим виплідом уяви байкаря: він обирає для зображення “речі і предмети” та “дії”, яких в дійсності ніколи не було чи й бути не могло [Байки в укр. літ., с. 11]. У даному випадку слід говорити про фікціональність тексту байки, тобто про вигаданість зображуваного світу [Шмид 2003, с. 22]. На думку В. Шміда, фіктивність треба пов’язувати з концепцією зображення автономної, внутрішньолітературної дійсності [Шмид 2003, с. 23].

Вигадка в тексті байки корелює з аристотелівським поняттям мімезису як художньої конструкції вірогідної дійсності [Аристотель, с. 810-813, 815, 817, 1252, 1273]. Передакцентуація значень реального / ірреального, дійсного / несправжнього у байці визначається “вигадкою” як жанровою, сталою характеристикою, тобто висловлення в тексті байки є інтенціонально істинним, що має відображення у понятійному та сигніфікативному співвідношенні семантичних значень номінативних одиниць, проте екстенціонально несправжнім (предметне та денотативне співвідношення, відповідно). Тому, напевно, предметом байки є не той епізод з життя, який дійсно мав місце, а можливий. Саме зображення вигаданих подій здатне вплинути на реципієнта, надати поштовх його мисленнєвій діяльності [Шмид 2003, с. 24]. Серед “орієнтуючих сигналів” вимислу [Шмид 2003, с. 29] слід вказати на відсутність позначок місця та часу дії, що притамано тексту класичної байки [Гаспаров 1971, с. 16]. Така думка знаходить своє відображення в текстах англомовних байок через вживання словосполучень, які не співвідносять текст з будь-яким конкретним часом: “*Once upon a starless midnight...*” [Thurber 2005, *The Owl Who Was God*], “*One afternoon...*” [Thurber 2005, *The Little Girl and the Wolf*], “*Once upon a sunny morning...*”; номінативні фрази, які відображають невизначеність місця дії: “*... in a deep forest*” [Thurber 2005, *The Little Girl and the Wolf*], “*... in the country*” [Thurber 2005, *The Scotty Who Knew Too Much*], “*... in a country garden*” [Thurber 2005, *The Rose and the Weed*].

Серед усього корпусу байок нами виокремлено декілька з позначкою певного положення у часі та просторі: “*In the woods of the Far West*” [Thurber 2005, *The Bear Who Let it Alone*], “*An Elephant who lived in Africa*” [Thurber 2005, *The Elephant Who Challenged the World*], що свідчить про активізацію тенденції до визначеності часу і місця відбитих подій. На думку Х. Блекхема, “місце дії в байці, якщо воно вказано, підтверджує той факт, що тварини і люди існують поряд не як сувора опозиція... Тварини можуть імітувати поведінку людей, а люди – поведінку тварин [Blackham 1985, с. 210]”. Слід зазначити, що вищенаведені приклади властиві казці, що й підтверджує думку Ю. Клим’юк про походження байки від казки про тварин.

Модус вимислу (вигадки) притаманний усім англомовним байкам так само, як і класичній байці. Накладення модусу вимислу на тексти англомовних байок здається важким, через те, що рівень модусу залежить від того, як спроможність персонажа до дії співвідноситься зі здатністю людини реального світу [Тураева 1994, с. 110]. З огляду на цей аспект англомовні байки різняться ступенем вигадки відносно дійсності (Б. Мандевілл, Дж. Гей) та відносно сутності (Дж. Чосер, А. Бірс, Дж. Тербер, У. Сароян, Л. МакБраун, Х. Філліпс,

Г.У. Керріл, М. Кінгтон). Байки, в яких можливості персонажів значно різняться зі здатністю звичайної людини, змінюють характер модальності. Так, байки А. Бірса (доба Реалізму), заперечують звичайну систему ціннісних орієнтирів; дії, відбиті в текстах байок, знаходяться поза нашою понятійною системою. Створена реальність є результатом контрасту між модальністю висловлення та модальністю тексту, яка визначається нами через вилучення із тексту двох антиномічних концептуальних метафор – КЛЕРІКАЛІЗМ Є ЗАБЕЗПЕЧЕННІСТЬ та КЛЕРІКАЛІЗМ Є ЗАГИБЕЛЬ: “...and on the ensuing Sabbath would break the bread of life for the brethren or break his neck in the attempt” [Bierce 2004, A Call to Quit].

Парадоксальність думки щодо наведеного ствердження є плідним підґрунтям утворення парадоксального образу людини як поєднання суперечливих характеристик в концептуальній системі комічного в текстах англомовних байок.

Ключовим у вивченні природи байки є текст як вид художньої комунікації, спрямованої на розкриття текстової, підтекстової та позатекстової інформації. Наявність різних видів інформації у тексті забезпечується його двовимірною семантичною структурою: змістовно-фактуальною й змістовно-концептуальною, що зумовлено різними площинами мовного вираження думки: експліцитним та імпліцитним. Специфіка тексту байки полягає в тому, що крізь його словесну тканину просвічується основна думка – змістовно-концептуальна інформація, яка не лише не приглушує змістовно-фактуальну інформацію, але й співіснує з нею [Гальперин 1981, с. 40]. Одночасна реалізація двох смислів краще за все простежується в байці [Гальперин 1981, с. 40]. З цього приводу Л.С. Виготський писав: “...будь-яка байка та, відповідно їй, наша реакція на байку розвивається увесь час у двох планах, при цьому обидва плани зростають одночасно, розгораючись та зростаючи так, що по суті обидва вони складають одне ціле та поєднуються в одній дії, залишаючись увесь час двоїстими [Выготский 1987, с. 137]”. Отже, байка розглядається як архетипний жанр, типологічною особливістю якого є її первісне розчленування на два тексти, один з яких тяжіє до предметної структури образу, другий – до його смислової системи.

Текст як цілісний об’єкт має бути зіставленим з іншими текстами; важливо зрозуміти не те, що їх різнить, а що є спільного в їхній структурі. Байку визначають як особливий тип тексту, як відносно коротке оповідання з історично зумовленим співвідношенням епічних, драматичних, ліричних, комічних (сатиричних), а також епіграматичних та афористичних елементів, в якому поетичними засобами, перш за все за допомогою прийомів алегоричності та фантастичності (гіперболічності), утворюється наочно-образна, психологічно містка та здебільшого динамічна ситуація, що формує узагальнений образ-символ, який маніфестує значиму для даної епохи (і нерідко поза її межами) етико-філософську істину та спонукає читача до зміни особистих якостей та навколишнього світу [Піхтовнікова 2000, с. 51]. Байка орієнтується на дійсність і безпосередньо з нею пов’язана. Дійсність тлумачиться у повному обсязі її конкретності, з якої здобувається більш чи менш загальний смисл, мораль,

повчання. Тому, напевно, байка є певною моделлю дійсності, в центрі якої знаходиться людина. Байкар посилається на дійсність як на реальну. Відбиття реальності дійсності залежить від характеристик культурно-історичних епох, до яких належить той чи інший текст байки.

Так, структурний вигляд античної байки [Стенник 1980, с. 109] має трьохкомпонентну будову: передмова, розповідь, мораль чи епілог. Передмова є вступом до байки, початком розповіді, в якому здебільшого міститься авторська похвала. Прикладом є байки Езопа, Гесіода та інших славетних байкарів. Це свого роду попереднє повідомлення до розкриття певної моральної сентенції. Аналіз фактичного матеріалу дозволив виявити, що серед усього корпусу текстів англословної байки передмову містять байки епохи Просвітництва. Яскравим прикладом є байки Дж. Гея [Gay 2005].

Передмова є концептуально важливим фрагментом тексту байки, оскільки тут формулюється ідея байки, її концепт, що концентрує в собі результати авторського освоєння дійсності [Кухаренко 2004, с. 80]. Тобто передмова є згортанням змістовно-концептуальної інформації, роздумом, сигналом концепту [Кухаренко 2004, с. 140], який допомагає відновити ланцюг причин та наслідків, рушійних сил та інтенцій; передмова є пояснювальною формою авторського мислення. Така закономірність пояснюється узагальненням авторської точки зору та сприяє формуванню імперативного образу людини, в якому висвітлено людську властивість як вихователя, моралізатора і наставника, що зорієнтована на спонукання до дії. Актуалізація когезії передмови, що архітектонічно виділяється в окремі строфи, відбувається через безпосередній контакт байкаря з читачем, виражений звертаннями та займенниками: *“What stranger wonders does he write! / We read, and in description view / Creatures which Adam never knew: / For, when we risk no contradiction, / It prompts the tongue to deal in fiction. / Those things that startle me or you, / I grant are strange; yet may be true”* [Gay 2005, The Elephant and The Bookseller].

Розповідь як структурний елемент будови байки – це конкретно-предметний (темпоральний) текст, сюжетне викладення подій з привиду життєвої ситуації. Байка є відбиттям життєвого досвіду, який організовано у вигляді нарративного потоку [Turner 1998, с. 4-5], параболою, світом з прототиповими акторами – тваринами [Thurner 1998, с. 20], образи яких є проекцією людських рис та дій [Thurner 1998, с. 20]. Розповідь байки віддаляється від сучасного авторові світу, від конкретного часу, оточення, а потім, начебто рухаючись за кривою, знову повертається до залишеного предмета і надає йому певний рівень осмислення й оцінки. Тобто, в основу тексту байки покладено спостереження, досвід, який добувається з конкретного епізоду життя. Хтось, наприклад, бачив, як лисиця пробігала мимо винограднику, зупинилася, підскочила й побігла далі. Проілюстрована ситуація не є лише емпіричним описом, вона набуває словесної форми, певної структури та стає ритмічним рухом спостережень над людським життям, оформлюючись в байку.

Розповідь канонічної байки відрізняється послідовністю дій, стислістю, яка сприяє запам'ятовуванню, доречності, правдивості, інформативності, унікаючи, настільки це можливо, усіляких прикрас і фігур. Розповідь віддзеркалює сюжетну лінію байки. Епіграмічна лаконічність, відсутність розгорнутих описів, характеристик персонажів притаманна класичній байці.

Результати текстово-інтерпретаційного аналізу фактичного матеріалу свідчать, що збільшення обсягу тексту англomовної байки відбувається через використання художньої деталі – зображальної та характерологічної, які сприяють формуванню гротескного образу людини як відображення взаємовиключних гіперболізованих характеристик, що виникають у результаті сполучення комічного та трагічного. Так, зображальна деталь є складовим елементом образу зовнішності людини [Кухаренко 2004, с. 118] у байці доби Реалізму “The Fable of the Honest Money-Maker and the Partner of His Joys, Such as They Were”: “*Henry was a ponderous, Clydesdale kind of Man, with Warts on his hands*” [Ade 2005, The Fable of the Honest Money-Maker and the Partner of His Joys, Such as They Were]. Характерологічна художня деталь, що розпорошена по всій тканині тексту байки доби Реалізму, спрямована на всебічну характеристику об'єкта та на повторне виділення його провідної риси. Так, у байці, що аналізується, усі характерологічні деталі підпорядковані показу головної пристрасті персонажу – жага накопичення грошей та підкорення усіх членів родини тяжко працювати. Наведену думку ілюструють наступні приклади: “*He still had the first Dollar he ever made*”; “*She (his wife) was losing her Teeth, too, but Henry could not afford to pay Dentist Bills because he needed all his Money to buy more Poland Chinas and build other Cribs*”; “*Henry was Patriotic as well as Pious. He had a Picture of Abraham Lincoln in the Front Room, which no one was permitted to Enter, and he was glad that Slavery had been abolished*” [Ade 2005]. У байці створено гротескний образ фермера шляхом багаторазового повторювання про дріб'язкову скупість персонажу та його бажання перетворити свою родину на “працюючих тварин”.

Отже, використання художньої деталі в тексті англomовної байки затримує увагу на подробицях подій та на характеристиці персонажів, текст байки набуває розгорнутості, синтезує елементи жанру короткого оповідання, що суперечить жанровій своєрідності традиційної байки.

Текст байки – це своєрідна оголена модель, де знаходяться одна в одній дві вісі (предметна структура образу і смисл) [Поляков 1986, с. 57]. Вони роз'єднані на відміну від інших текстів, проте слово “примітка” або “мораль” є засобом поєднання ідеї і образу [Гачев 1989, с. 72]. Пізнання йде шляхом життєвої побутової “індукції”, тобто від зображення конкретної обставини життя до її узагальнення. Мораль є кінцевою дією байки; це виклад, висновок, істина або ствердження, здобуті з байки.

Англomовна байка всіх літературно-історичних епох, які ми дослідили (Середньовіччя, Просвітництва, Реалізму, Модернізму та Постмодернізму), має в своїй композиційній будові експліцитну (архітектонічно відокремлену) або імпліцитну мораль. У текстах байок доби Просвітництва (Дж. Гей) формулювання виведених з байки правил, придатних для поведінки людей,

розпорошено по всій тканині байки. Декламування особистої точки зору людини-наставника, моралізатора спостерігаємо: у промові байки (*“Flattery’s the nurse of crimes”* [Gay 2005, The Lion, The Tiger, and The Traveller]; при описанні розвитку подій (*“That man, of animals the worst: / In him ingratitude you find, / A vice peculiar to the kind”* [Gay 2005, The Philosopher and The Pheasants]; у кульмінації тексту байки (*“I knew to hit each courtier’s passion, / And flattered every vice in fashion”* [Gay 2005, The Spaniel and The Cameleon]; у розв’язці (*“Be happy then and learn content: / Nor imitate the restless mind, / And proud ambition, of mankind”* [Gay 2005, The Eagle, and The Assembly of Animals]).

Дослідження жанрово-стилістичної специфіки тексту англомовної байки дає змогу виявити дві загальні протилежні тенденції – тенденція до уподібнення до тексту-прототипу та тенденція до руйнації класичного жанру байки, що зумовлюють основні віхи її історичного розвитку.

Перспективним вбачаємо опис гносеологічних властивостей тексту англомовної байки.

Література

- Американский юмор XX века: Сборник* / [сост. С.Б. Белов]. – М.: Радуга, 1984. – 528 с. *Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории.* – Минск: Литература, 1998. – 1392 с. *Байки в українській літературі XVII-XVIII ст.* / [авт. тексту В.І. Крекотня]. – К.: Видавництво Академії Наук УкрРСР, 1963. – 200 с. – (Пам’ятки давньої української літератури). *Выготский Л.С. Психология искусства.* – М.: Педагогика, 1987. – 345 с. *Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования.* – М.: Наука, 1981. – 139 с. *Гаспаров М.Л. Античная литературная басня (Федр и Бабрий).* – М.: Наука, 1971. – 280 с. *Гачев Г.Д. Жизнь художественного сознания. Очерки по истории образа.* – М.: Искусство, 1972. – 200 с. *Гачев Г.Д. Неминуемое. Ускоренное развитие литературы.* – М.: Художественная литература, 1989. – 431 с. *Главацька Ю.Л. Композиційно-сміслова структура англомовної байки: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови”.* – Харків, 2008. – 20 с. *Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту : підруч. [для студ. старш. курсів філол. спец.].* – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с. *Павленіс Р.И. Проблемы смысла.* – М.: Мысль, 1983. – 285 с. *Падучева Е.В. О семантических связях между басней и её моралью // Семиотика (Труды по знаковым системам, 9).* – Тарту: Тартуский ун-т. – 1977. – Вып. 422. – С. 27 – 54. *Піхтовнікова Л.С. Еволюція німецької віршованої байки (XIII – XX ст.): жанрово-стилістичні аспекти: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04, 10.01.04.* – Харків, 2000. – 427 с.
- Поляков В.М. Вопросы поэтики и художественной семантики: [монография].* – М.: Советский писатель, 1986. – 480 с. *Пронн В.Я. Проблемы комизма и смеха.* – М.: Искусство, 1976. – 183 с. *Стенник Ю.В. О специфике жанровой природы басни // Русская литература.* – 1980. – № 4. – С. 106 – 119. *Тураева З.Я. Лингвистика текста и категория модальности // Вопросы языкознания.* – 1994. – № 3. – С. 105 – 115. *Шмид В. Нарратология.* – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с. *Ade J. The Fables.* – 2005. – 18 p. – Режим доступу: <http://gaslight.mtroyal.ab.ca/gaslight/fablmenu.htm>. *Bierce A. The Fables.* – 2004. – 67 p. – Режим доступу: <http://www.analitica.com/biblioteca/bierce/fables.asp>. *Blackham H.J. The Fable as Literature.* – London: Athlone Press, 1985. – 256 p. *ay John. The Fables.* – 2005. – 95 p. – Режим доступу: <http://www.kalliope.org/JohnGay>. *Thurber J. The Fables.* – 2005. – 38 p. – Режим доступу: <http://www.latin.ru/cgi-bin/search/odm.pl?search=/Arts/Literature/Authors/T/Thurber,James/>. *Turner M. The Literary Mind: The Origin of Thought and Language.* – N.Y.; Oxford: Oxford University Press, 1998. – 187 p.